

HRVOJE PETRIĆ
Filozofski fakultet
h.petric@inet.hr

Primljeno: 09. 11. 2009.
Prihvaćeno: 25. 01. 2010.

O SOCIOEKONOMSKIM I EKOISTORIJSKIM PROMJENAMA NA POGRANIČNIM POSJEDIMA – NA PRIMJERU RANONOVOVJEKOVNOG SLOBODNJAČKOG SELA ĐELEKOVEC

Ovaj članak nema ambicije sustavno ulaziti u sve segmente pojave slobodnjaka u selu Đelekovcu, koje se nalazilo u sjevernom dijelu ranonovovjekovne Križevačke županije te njihovog daljnijeg složenog društvenog razvitka. Osnovni cilj članka je samo upozoriti stručnu i znanstvenu javnost na potrebu budućih sustavnih istraživanja ranonovovjekovne pogranične situacije pojedinih dijelova hrvatskih zemalja, u koju svakako spadaju problematike slobodnjaka. Posebno je zanimljiva pojava slobodnjaka s nasljednim slobodnjačkim statusom u Đelekovcu, koja je rezultat, kao i na susjednim područjima Križevačke županije habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava.

Nastanak i položaj slobodnjaka u Đelekovcu

Na vlastelinstvima Rasinji (pod koje je tada spadao Đelekovec), Ludbregu, Kuzmincu, te posjedima Velikom Bukovcu i Martijancu slobodnjacima su naseljena čitava sela. Svagdje je postanak slobodnjaka bio povezan s naseljavanjem. U težnji da u pusta sela svojih posjeda privuku nove seljake feudalci su im nudili i davali slobodnjačke povlastice. Ti doseljenici se u najviše slučajeva nisu htjeli naseliti kao kmetovi. Uvijek je postojala mogućnost da pobjegnu u Slavonsku krajinu i ondje postanu krajišnici.¹

¹ J. Adamček, Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984, str. 93-94.

Nastanak slobodnjaka u Đelekovcu je bio različit od ostalih poznatih slučajeva. Oni su 1598. godine bili u pravnom statusu kmetova i inkvilina. Prema popisu iz 1598. godine² u Đelekovcu su popisane 33 kmetske i 8 inkvilinskih obitelji. Inkvilini³ su činili oko petine svih podložnika u Đelekovcu, što pokazuje relativno mali stupanj siromaštva jer je oko četiri petine podložnika u kmetskom statusu imalo barem teoretski minimum uvjeta za život. To je bilo moguće jer se tada oko Đelekovca, u obliku neiskrčenih šumskih površina, nalazila relativno dovoljna količina potencijalno obradive zemlje.

Izgleda da je najveći dio đelekovečkih slobodnjaka nastao iz formalne promjene njihovog ranijeg pravnog statusa. Moguće je da su Đelekovčani imao povlašteniji položaj i prije «službenog» dobivanja slobodnjačkog statusa 1660. godine. U jednoj se ispravi iz 1659. spominje trgovište Đelekovec «oppidum Jellekouczii».⁴ No, tu treba biti oprezan jer je u 17. stoljeću «oppidum» najvjerojatnije moguće prevoditi i kao utvrdu i kao trgovište.⁵ Pravni status stanovnika trgovišta je bio drugačiji od ostalih podložnika. Oni su bili «opidani», tj. podložnici uvjetno nazvano «trgovišnog» statusa. Da li je tako bilo i sa stanovnicima Đelekovca trebalo bi proučiti putem novih istraživanja. Povlaštenost statusa Đelekovčana je proizlazila i dijelom iz činjenice da je tada u Đelekovcu postojala protuosmanska utvrda pa bilo je logično da se Đelekovčani kao podložnici koriste na različite načine u obrambene svrhe.

Možda se kod Đelekovca radilo o neuspješnom pokušaju stvaranja gradskog naselja tipa trgovišta, trga ili naselja odnosno nižeg stupnja «gradskosti». U slučaju da su 1659. Đelekovčani bili «opidani», dobivanje slobodnjačkog statusa iduće 1660. godine govorilo bi da se njihov položaj značajno promijenio, premda to ne znači da se njihov status uvjetno rečeno «pogoršao».

Krajem 16. stoljeća veći dio Rasinjskog vlastelinstva posjedovala je Marija Ungnad, supruga Tome Erdődyja. Oko 1620. godine taj dio vlastelinstva prešao

² J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Zagreb 1976., str. 446-447.

³ Prema Zlatku Herkovu inkvilin je «onaj koji nema vlastitog posjeda, želir, željar, hižar». Z. Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, sv. 1, Zagreb 1956., str. 525. Vladimir Mažuranić piše da je inkvilin «podložnik, koji ima samo kuću i podkućnicu, ili pače ne ima ništa svojega, nego je na stanu.» V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, 1. dio (A-O), Zagreb 1908-1922. (pretisak iz 1975.), str. 437.

⁴ Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (NAZ, KV), Prot. 89/1a, str. 113.

⁵ H. Petrić, Procjene broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja sjeverozapadne Hrvatske od kraja 16. do početka 18. stoljeća, Stvaralački potencijali u funkciji kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog simpozija održanog u Varaždinu 21. i 22. studenoga 2002. godine, Zagreb-Varaždin 2002., str. 133-152.

je u posjed obitelji Moškon.⁶ Izgleda da je samoborska vlastelinka Ana Elizabeta Moškon još 1639. godine dobila Đelekovec (Jelekocz) i Rasinju.⁷ Noršić piše da je Elizabeta bila «prava krvnica i neprijateljica samoborskih purgara.» Ista je 1641. po provizoru Jurju Noršiću i kmetovima s Rasinjskog vlastelinstva vršio pritisak na samoborske gradske suce suce, kao npr. 1641. kada su kmetovi iz Rasinje uhvatili samoborskog suca Martina Vukovića na groblju. «Uhvaćena svežu i odvedu u grad, gdje su ga tako zvjerski izmrcvarili, da su ga tako zvjerski izmrcvarili, da su komadi mesa s njega padali.»⁸

Udajom grofice Ane Elizabete Moškon (1632.-1694.) za kasnijeg karlovačkog generala Herbarda Auersperga (1613.-1669.) u Rasinji se sredinom 17. stoljeća učvrstila obitelj Auersperg, poznati kranjski velikaši koji su osim Rasinjom i Samoborom upravljali kranjska vlastelinstva Križ kraj Komende, Kamnik i Šrajbarski Turn kraj Krškog.⁹

Anu Elizabetu su naslijedila djeca: Wolfgang Jakob, Franjo Antun, Dietrich i kći Marija Suzana.¹⁰ Svi su se oni sporili oko vlasništva nad Rasinjskim vlastelinstvom.¹¹ Godine 1699. su braća i sestra s posebnom nagodbom Rasinjsko vlastelinstvo razdijelila među sobom, ali je s njime bila najuže vezana Marija Suzana (prvom udajom je postala grofica Trauttmansdorff, a drugom grofica Attems).¹²

U poreznom popisu nastalom oko 1692. i 1693. godine piše da je Đelekovec bio dio Rasinjskog vlastelinstva kojim su upravljali Bernard Auersperg i Anna Elizabetha Moškon (Muskon).¹³ Auerspergi su držali Đelekovec i 1696. godine.¹⁴

Grofica Ana Elizabeta Moškon, supruga grofa Herbarda Auerspergera, izdala je u Samoboru ispravu kojom je 1660. godine Đelekovčanima dala slobodnjački status.¹⁵ U budućim bi istraživanjima trebalo odrediti da li je Ana Elizabeta Moškon posjedovala sve podložnike iz Đelekovca i dala im slobodnjački status ili se to odnosilo samo na dio njih. Nakon što je Đelekovec 1660. bio proglašen

⁶ Kaptolski arhiv Zagreb, Acta loci credibilis, series I, Litt. A, br. 24, 28, 51, 53.

⁷ V. Noršić, Samobor-grad, Povjesne crte o njemu i njegovim gospodarima, Samobor 1942., str. 66-70; Z. Kulundžić, Miškina - presjek kroz stvarnost hrvatskog sela od Khuen-Hedervaryja do poglavnika, Koprivnica 1968, str. 109.

⁸ V. Noršić, Samobor-grad, str. 72-73.

⁹ M. Preinfalk, Auerspergi : po sledeh mogočnega tura, Ljubljana 2005.

¹⁰ M. Preinfalk, Auerspergi in njihove povezave s Hrvaško, Povijesni prilozi, br. 29, Zagreb 2005., str. 84-86.

¹¹ Kaptolski arhiv Zagreb (dalje: KAZ), Acta loci credibilis, series I, Litt. A, br. 24, 28, 51, 53.

¹² M. Preinfalk, Auerspergi in njihove povezave s Hrvaško, str. 86.

¹³ Isto, Prot. 4/Vb.

¹⁴ Isto, Prot. 3/Vb.

¹⁵ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Spisi obitelji Inkej, Kut. 2.

slobodnjačkim selom, a njegovi stanovnici («opidani») slobodnjacima, naselje se više ne spominje kao trgovište («opidum»).

Vjerojatno je među đelekovečke slobodnjake bio integriran i dio kasnosrednjovjekovnog plemstva iz okolice, osiromašenog u vremenima habsburško-osmanskih ratova u drugoj polovici 16. stoljeća. Takvi procesi su se događali i na drugim prostorima, npr. slovenskom.¹⁶

O pretvaranju osiromašenih plemića u zavisne seljake u Đelekovcu bi vjerojatno mogla govoriti dva primjera – obitelji Vuljak i Petrić. Izgleda da su se od plemića iz roda Wlyak kasnije razvila dva prezimena – Vuljak i Ujlak(i). Plemić Wlyak je 1582. držao mali dio posjeda Imbriovec i Otok, a 1588. je zajedno sa plemićem Budorom držao pola poreznog dima u Otoku. Plemić Pethrych (Petrić) je 1582. također posjedovao mali dio posjeda Imbriovec i Otok, a 1588. samo dio posjeda Imbriovec. Godine 1596. Vlyak je posjedovao dio Otoka, a Petrych dio Imbriovca. Oni su bili pripadnici nižeg plemstva i izgleda tada vrlo siromašni jer je 1596. dio posjeda Otok i Imbriovec koji su držali plemići Vlyak, Budor, Petrych i Ivan Velyky obuhvaćao samo jedan porezni dim.

Najvjerojatnije se pretvaranje nižih plemića u zavisne seljake prvo dogodilo s obitelji Wlyak (Vylak). Prezime Wolyak se spominje kao kmetsko u Đelekovcu već od 1598. godine.¹⁷

Izgleda da obitelji Wlyak, Petrych i Budor predstavljaju primjere vertikalne i horizontalne mobilnosti nižeg plemstva, a podaci ukazuju na vjerojatnost da su se krajem 16. ili početkom 17. stoljeća njihovi pripadnici koncentrirali u Đelekovcu. Nije isključeno da je dio obitelji Wlyak već krajem 16. stoljeća iz nižeplemićkog prešao u kmetski status u kojem su zabilježeni 1598. u Đelekovcu. S obitelji Petrych se to dogodilo najvjerojatnije nešto kasnije. Naime, Petrići se zajedno s ostalim neplemićkim stanovnicima spominju u trgovištu Đelekovcu od popisa iz 1659. godine.¹⁸

¹⁶ Nada Klaić piše: «Uostalom, siromašan plemić XVI stoljeća problem je i za vladara i za velikaša. On neprestano maše obojici sa svojim privilegijem pred očima, ali kad je vladar pokušao plemića upotrijebiti kao vojnika pokazalo se da on za to nije sposoban. Požunski sabor raspravlja o plemićima 1569. g. na kraljev poticaj vrlo oštro. Ondje se kaže: budući da uživaju plemićke povlastice, dužni su na poziv za «ustanak» (insurrectio) poći u rat. No, kad se to pokušalo provesti, vidjelo se da dolaze polugoli, bez konja i oružja... Uzme li se u obzir da siromašan plemić prevladava u plemićkoj organizaciji, lakše ćemo shvatiti općenitu težnju da podvrgne plemena pod svoju vlast. Njihove težnje pokazuju svu surovost ratnog XVI stoljeća: onaj tko ne može biti vojnik, ne treba uživati ni povlastice; drugim riječima, neka bude kmet.» N. Klaić, Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću, Beograd 1976., str. 60.

¹⁷ J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb, 1976., str. 319, 346, 366, 447.

¹⁸ NAZ, KV, Prot. 89/Ia, str. 113-114.

Iz istoga je vremena znakovit i primjer Budora, koji su izvorno bili niži plemići iz Budrovca kraj Đurđevca, a krajem 16. stoljeća su bili kao jedni od posjednika dijelova dobara Imbriovec i Otok. Godine 1610. jedan je član te obitelji bio vojvoda u Đelekovcu, da bi se u prvoj polovici 17. stoljeća iselili iz okolice Đelekovca. Budori su izumrli tijekom 18. stoljeća.¹⁹

Položaj slobodnjaka po pojedinim posjedima neznatno se razlikovao. Na svim su mjestima oni plaćali visoku novčanu daću koja je iznosila 4-5 forinti po selištu, ali su mnoga sela plaćala i u paušalnom iznosu. Slobodnjaci nisu davali tlaku. Njihova je osnovna služba trebala biti vojnička služba u vlastelinskom banderiju. Ali kako u 17. stoljeću više nije bilo velikih vojnih operacija i ratova, feudinci su slobodnjacima postepeno nametali i druge službe kao što su stražarenje, prenošenje vlastelinske pošte, sudjelovanje u lovu, obavljanje različitih poslova u kaštelima i tvrđavama itd. Slobodnjaci nisu bili slobodni seljaci. Oni su, jednako kao i kmetovi, podložnici svoga vlastelina. On im je mogao suditi za različite prekršaje i krivice. Njemu su morali služiti i davati novčanu rentu. Slobodštine te kategorije zavisnosti (zavisnih) seljaka sastojale su se zapravo u tome što nisu morali davati poljoprivrednu tlaku, a njihov položaj, uzeto u cjelini, je bio znatno bolji od položaja kmetova.²⁰

U prvoj polovici 18. stoljećana nametnute su neke nove dužnosti ovdašnjim slobodnjacima. Slobodnjaci iz Botova i Torčeca bili su prisiljeni prodavati vlastelinsko vino. Đelekovčanima je povećan podvoz na duge relacije, a od ranije su morali s polja voziti u spremište vlastelinske žitarice.²¹ Slobodnjaci su u pravilu bili bogatiji seljaci (s većim posjedima). No, u Podravini to nije važno. U mnogim selima, primjerice Đelekovcu, Torčecu, Botovu itd. držali su posjede samo s 2-3 jutra oranica. Među njima je općenito prevladavao sitni seljački posjed. Slobodnjaci prema tome nisu činili posebnu imovnu kategoriju seljaka.²² Đelekovečki slobodnjaci su često pružali organizirani otpor kada su im bile ugrožene slobode, pa je tako Ladislav Grahovec pisao banu u Zagreb u povodu istrage među slobodnjacima u Đelekovcu koja se odvijala u svibnju 1734. godine.²³ Na Hrvatskom saboru održanom 27. travnja 1745. godine u Zagrebu rješavao se spor zbog zemljišta između Ivana Saića i Koprivničke krajine koji je riješilo izaslanstvo Sabo-

¹⁹ G. Pálffy, Plemićka obitelj Budor iz Budrovca u razdoblju od 15. do 18. stoljeća, Podravina, vol. 2, br. 3, Koprivnica 2003., str. 5-75.

²⁰ J. Adamček, n. dj., 94; J. Adamček, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980.

²¹ HDA, Acta Commissionalia, Prot. 8/XI, 285, 292-293, 359, 691.

²² J. Adamček, Ludbreg, n. dj., 94.

²³ HDA, Banski spisi (Acta banalia), kut. 1, br. 78.

ra. Tom prigodom je riješen i spor oko Đelekovca.²⁴ No, ubrzo su koprivnički krajišnici ubili tri seljaka iz Đelekovca pa je Hrvatski sabor 5. listopada 1745. godine odredio istragu.²⁵ Sabor je na zasjedanju 15. ožujka 1746. godine donio zaključak da se daju instrukcije za saborsko izaslanstvo koje je išlo pred kraljicu Mariju Tereziju, a među njima su objašnjeni predmeti o kojima je izaslanstvo trebalo razgovarati kao, primjerice, da krajišnici ne čine nasilja susjednom stanovništvu banske Hrvatske, a posebice na posjedu Đelekovec u Križevačkoj županiji. Tamo su ivanički krajišnici zaposjeli dio posjeda kod Đelekovca.²⁶ U siječnju 1747. godine je određeno da Đelekovec mora plaćati vojni porez, a istovremeno imamo zabilježenu vijest o buni krajišnika u okolici Đelekovca.²⁷ Iduće godine je donesena posebna uputa o načinu na koji se imalo obaviti novačenje u pojedinim selima banske Hrvatske, a u toj uputi se spominje i Đelekovec.²⁸ Godine 1750. došlo je do spora Ivanca i Đelekovca oko šumi Cerine.²⁹

Godine 1754. obavljale su se pripreme za posjet vladarice Marije Terezije.³⁰ U sklopu priprema sudjelovalo je 30 vojnika iz Đelekovca (Saićevog i Preseki-janskog) kao pripadnici 4. bojne (bataljona) svečane postrojbe.³¹ Prije njezinog posjeta bio je na svim vlastelinstvima proveden popis "gibajuće i negibajuće" imovine, a u Đelekovcu je to bilo 6. kolovoza 1754. godine.³²

Đelekovečki banderij je godine 1756. imao zadatak sudjelovati u ceremoniji instalacije novog bana.³³ Hrvatsko-slavonski sabor je na zasjedanju u Varaždinu 1760. godine donio odluku kojom se zabranjuje svako samovoljno izvršenje u sporovima između stanovnika Đelekovca i varaždinskih krajišnika.³⁴ Jedan spor između Legrada i Đelekovca je 1760. godine morao riješiti Hrvatski sabor. Bila je riječ o sporu oko zemljišta Veliko Gradišće. U sporazumu s vlastima Zaladske županije korištenje toga prostora se trebalo organizirati kao i ranije. Đelekovec je odmah trebao ukloniti brod koji je sam postavio, a Legrad je imao pustiti svu

²⁴ Zaključci Hrvatskog sabora (ZHS), knj. V, Zagreb 1966, 96.

²⁵ ZHS, V, 129.

²⁶ ZHS, V, 142.

²⁷ ZHS, V, 194, 199.

²⁸ ZHS, V, 285.

²⁹ HDA, Križevačka županija (KŽ), C, kut. 750., br. 62.

³⁰ B. A. Krčelić, *Annuae ili historija 1748-1767*, Zagreb 1952, 136.

³¹ ZHS, VII, 67.

³² B. A. Krčelić, *Annue ili historija*, 155.

³³ ZHS, VII, 212.

³⁴ ZHS, VIII, 45.

zaplijenjenu stoku i uhićene osobe bez izricanja ikakve globe.³⁵ Kako je do Velikog Gradišća bilo potrebno ići brodom prema podacima iz 1761. godine vidi se da Đelekovčani nisu dozvolili maknuti tzv. privatni brod stanovnika Đelekovca.³⁶ Tadašnji Đelekovčani su se oko Gradišća sporili i sa stanovnicima Velikog Otoka pa je 1762. godine došlo do nasilja i spora o kojem je konačnu odluku morala donijeti kraljica Marija Terezija.³⁷ Ipak nije došlo do rješenja jer su sukobi oko zemljišta Gradišće osim Đelekovca, Velikog Otoka i Legrada uključili još i Mali Otok.³⁸

Godine 1765. Đelekovčani su bili suočeni s povlačenjem privremene granice između Hrvatsko-slavonske vojne krajine i civilnog dijela Hrvatske. Tom prigodom su pružali otpor oduprijevši se generalu Zedwitzu i drugim vojnim djelatnicima tvrdeći kako vojnicima ne pripada pravo tumačenja i proširivanja međa. Taj je njihov postupak podržao dvor, ali je na kraju sve bilo ipak riješeno u korist vojske.³⁹

Dolazilo je i do manjih nesporazuma đelekovečkih slobodnjaka sa zavisnim seljacima iz nekih susjednih sela. U spisima Križevačke županije sačuvan je jedan od 7. lipnja 1766. u kojem se u istrazi vezanoj uz jedan nesporazum, uz slobodnjake iz Đelekovca, spominju kmetovi iz Imbriovca, Kutnjaka i Velikog Otoka.⁴⁰

Đelekovečki slobodnjaci još su i prije urbarijalne regulacije u različitim oblicima pružali otpor vlastitoj vlasteli. Godine 1766. Đuro Kalamina i Đurko Bor uspjeli su "skoro vsu občinu Đelekovečku zmešati proti oficirom, vojvodi i kapitanu podignuti." Pobunjeni slobodnjaci sastavili su svoje "potešćice" i dostavili ih vlastelinu grofu Ivanu Gaiszruku.

Ti nemiri i predstavljene "potešćice" bili su poticaj vlastelinu da posebnim propisima regulira odnose u đelekovečkoj općini. Đelekovečke "artikuluše" (propise) je vlastelinski upravitelj 1. siječnja 1767. godine obznanio čitavoj đelekovečkoj općini. To je zapravo neka vrsta prvog đelekovečkog «statuta». Propisi iz 1767. su bili vrlo važni za Đelekovčane jer su kao najviši pravni akt bili na snazi sve do ukidanja feudalnih odnosa. Njima je zapravo bila regulirana đelekovečka mjesna samouprava i ovaj je dokument zapravo i vrlo važan izvor za poznavanje pravnih normi na hrvatskom selu tijekom ranoga novog vijeka. To je uz slobodnjačke povlastice iz 1660. najvažniji pisani izvor za reguliranje svakodnevnog života u Đelekovcu.

³⁵ ZHS, VIII, Zagreb 1971, 55; J. Barbarić, *Ekonomska politika prema stočnom fondu u zaključcima i spisima Hrvatskog sabora (do godine 1848)*, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, 14, Zagreb 1987, 121-122.

³⁶ ZHS, VIII, 81-82.

³⁷ ZHS, VIII, 94.

³⁸ ZHS, VIII, 165-166.

³⁹ B. A. Krčelić, n. dj., 500-501, 635.

⁴⁰ HDA, KŽ, C, kut. 751., br. 123.

Izvršnu vlast u selu dobio je prema njima "općinski sudac". Imao je dosta široka ovlaštenja. On je prije svega držao "kladu pred oblokom ali vu dvorišću". Sve one koji nisu htjeli ispuniti njegove naloge mogao je "vu kladu za jednu, dve, tri, četiri, pet ali šest vur dati". Simbol njegove vlasti je bila "palica zapečaćena" koju je dobivao od vlastelinstva (čl. 1.).

Ako bi se neki "suprt sucu zdigli, ter nepokorni postali", on je protiv njih od vlastelinstva mogao zatražiti "asistentiu soldačku" (čl. 4.). Ali za upokoravanje takovih ljudi on je uz sebe imao "općinskog hajduka ili grabanta".

Đelekovečki sudac mogao je suditi sve "tužbe male" (svađe, psovke, uvrede i slično), a zajedno sa prisežnicima i imovinske sporove do 12 forinti vrijednosti (čl. 5.). Sve druge parnice - "zaradi kervnoga prolejanja, zaradi tatbine, kurvarienja, larme, punte, zganja, ali drugih malovrednih činov" kao i imovinske parnice preko 12 forinti vrijednosti - trebao je predati "slavnomu Dominiumu jus gladii imajućemu" (čl. 6.).

Sudac se trebao brinuti čak i o načinu zabavljanja đelekovečke mladeži. Trebao je paziti da se ne okuplja na prelima jer "prelci velike vu selskih divojkah i dečakim zmutnje delaju". Svakog domaćina koji bi "dečake ali druge muške glave primal i nedostojnemu sudišću i zlem peldam priliku dal", tj. koji bi održavao prela, mogao je oglobiti s tri rajnske forinte. Zabave su se u selu ipak mogle održavati. Ali jedino kao "poštene mirni tanci na kerčmah prez vsake vendar halabuke i hman pelde (koju deca rada primeju)".

Posebnim "artikulušima" propisani su izvori prihoda seoske općine i način njihova korištenja (čl. 9-12.). Đelekovečki sudac morao se povrh svega brinuti o pobiranju feudalne rente i obavljanju javnih radova. On je trebao «foršponte zganjati, štibru, arendu, stražbene novce i dohotke gospocke zbirati na orsačke pute težake davati, straže od maršeće i druge kuge deržati, reda i pravičnu proportiu vu terhii i službi med obćinum činiti.»⁴¹

Poznata su imena nekoliko sudaca («iudice pagi») te članova seoske vlasti (prisežnika, bilježnika) iz Đelekovca: 1790. Ivan Chanyi «judicis», 1801. sudac Andrija Pandurić, Uz suce se 1832. spominje Mihael Vargović «jurato» (vjerojatno prisežnik).⁴² Od bilježnika (notarius) se spominju 1813. Nikola Horvat (officio notario Gyellekoveczensis ex Attak),⁴³ a 1834. Blaž Grgac «notaris» (bilježnik).⁴⁴ Godine 1846. se kao bilježnik spominje učitelj Alojz Kišić.⁴⁵

⁴¹ M. Vežić, Urbar hrvatsko-slavonski, Zagreb 1882, str. 273; J. Adamček, Ludbreg, str. 119-120.

⁴² Župni ured Đelekovec (dalje: ŽUĐ), Matična knjiga krštenih župe Đelekovec (1789.-1808.).

⁴³ Moguće je da se zapravo radi o bilježniku vlastelinstva Hohreitera u Otoku. ŽUĐ, Matična knjiga umrlih župe Đelekovec (1789.-1819.).

⁴⁴ ŽUĐ, Matična knjiga vjenčanih župe Đelekovec (1790.-1851.).

⁴⁵ Spomenica za Nižu pučku školu u Đelekovcu.

Do druge polovice 18. stoljeća urbari su prvenstveno uređivali odnose između vlastelina i njegovih podložnika, kao privatnopravne odnose. Iz toga je proizlazila i razlika u strukturi samih urbara i velike razlike u iznosima i oblicima podložničkih davanja po pojedinim vlastelinstvima.⁴⁶

Dublje promjene u feudalne odnose unesene su za vrijeme urbarijalne regulacije 1773-1780. godine, koja je u velikoj mjeri motivirana bunama 1755. godine. Urbarijalnom regulacijom je poboljšan položaj seljaka kao poreznih obveznika jer se ograničavanjem feudalne rente nastojalo seljake učiniti sposobnima da snose povećane porezne terete. Županijske urbarijalne komisije prvo su na temelju "devet punktumov" provodile anketu o gospodarskim prilikama i podavanjima po pojedinim seoskim općinama. Na temelju tih upitnika sastavljene su izjave stanovnike koje sadrže opsežne podatke o gospodarskom stanju sela. Nakon toga izvršen je popis podložnika, njihova državina i podavanja. Nakon što je tim popisima utvrđeno postojeće stanje, urbarijalne komisije su pristupale određivanju novih seljačkih posjeda. Osnovna seljačka državina - selište (sessio) - formirala se prema bonitetu zemljišta. Selište je zatim bilo jedinica prema kojoj su se određivala feudalna podavanja. Položaj seljaka je regulacijom poboljšana, jer su povećani njihovi selišni (urbarijalni) posjedi. Podavanja i službe slobodnjaka regulacijom se nisu bitno mijenjali.⁴⁷

Urbarijalna regulacija s kraja 18. stoljeća je omogućila da se pitanje feudalnih odnosa između vlastelina i zavisnih seljaka rješavaju na sudovima izvan vlastelinstva. Iako su ti sudovi u najviše slučajeva donosili presude u korist feudalaca, oni su ipak pridonosili da se neki socijalni sukobi ublaže i riješe, ali su se oni katkada vodili i u oštrim oblicima. Tako je na primjer u Đelekovcu izbila buna 1807. godine. Kada su vlastelinski službenici htjeli objaviti presudu o novim daćama za činžene zemlje,⁴⁸ đelekovečki slobodnjaci su ih protjerali oružjem, a uz to su se dugo odbijali podvrgnuti toj presudi.⁴⁹

Đelekovčani su zajedno sa kmetovima iz Ivanca, Kunovca, Pustakovca i Imbriovca u svojim zahtjevima prema grofu Josipu Erdödyju bili toliko opasni da

⁴⁶ Osnovne značaje urbara su da donose popise prihoda i prava pojedinih feudalnih zemljišnih posjeda, vlastelinstava, odnosno popise zavisnih seljaka i njihovih obveza, daće koje su morali davati vlastelinstvu. Usp. V. Pavliček, *Varaždinski urbariumi*, Varaždin 2005., str. 3.

⁴⁷ J. Adamček, n. dj., 111-118.

⁴⁸ Činž je oblik novčane rente od podaničke zemlje feudalnom gospodaru. Činžene zemlje su izvanselišni dijelovi vlastelinstva koji su obrađivali činženjaci. Činženjaci (cenzualisti) su bili obrađivači zemlje i obveznici činža. Hrvatski enciklopedijski rječnik, sv. 2, Bež-Dog, Zagreb 2004., str. 228. Prema Hrvatskoj enciklopediji «činžene zemlje su takve, koje je kmet (podložnik) s privolom zemaljskog gospodina (vlastelina) pretvorio u vinograd ili voćnjak uz obvezu, da će od te zemlje plaćati «činž» (njem. Zins) u naravi ili novcu.» O. Frangeš, *Činžene zemlje*, Hrvatska enciklopedija, knj. 4, Cli-Dik, Zagreb 1942., str. 311.

⁴⁹ HDA, Spisi obitelji Inkey, Kut. 2; Arhiv vlastelinstva Rasinja, Kut. 11, R-I, 2/115.

je on 1810. godine protiv njih molio oružanu postrojbu od Križevačke županije.⁵⁰ No, općina Đelekovec je iste godine odgovorila žalbom protiv vlastelinstva Rasinja zbog više teškoća,⁵¹ a đelekovečki slobodnjaci su se žalili i zbog mnogih drugih tegoba.⁵²

Đelekovečki slobodnjaci su se bavili vinogradarstvom, no vinograda, koliko je za sada poznato, nije bilo na prostoru njihovog sela. Stanovnici iz Imbriovca su imali vinograde na području grada Koprivnice o čemu ima dosta podataka, a stanovnici Đelekovca su svoje vinograde držali u današnjoj Mađarskoj (na Legradskoj gori), o čemu govori još uvijek sačuvana usmena predaja.

Virovitički podžupan Ivan Kapistran Adamović (1726-1808) oženio se Juditom Saić de Pernica, kćerkom križevačkog podžupana Ivana, kojoj je otac kao miraz, između ostalih mjesta, dao i Đelekovec.⁵³ On je godine 1774. sastavio Adamovićev gospodarski pravilnik (regulamentum dominiale), koji se odnosio i na njegov dio Đelekovca.⁵⁴ Đelekovčani su proizvodili vino na Adamovićevom posjedu.⁵⁵ Ivan Kapistran Adamović je 30. kolovoza 1801. godine napisao oporuku i prema njoj je Đelekovec sa činženjacima i činžom ostavio sinu Pavlu.⁵⁶ No, kako je Pavao umro i iza sebe ostavio tri kćeri - Karolinu, Josipu i Marjanu, kodicilom pisanim 30. srpnja 1804. godine Ivan Kapistran Adamović je dobra u Kaniži, Ivaničevu s Imbriovcem i Đelekovcem razdijelio spomenutim unukama na tri jednaka i pravedna dijela.⁵⁷

Baltazar Inkey⁵⁸ (1726.-1792.) je bio vlasnik vlastelinstva Pallin (od 1721.), a po Stjepanu Beloševiću⁵⁹ i Đuri Szabi⁶⁰ isti je zakupio Rasinju i Goricu 1746. godi-

⁵⁰ HDA, KŽ, kut. 225, fasc. XVI, br. 881-882.

⁵¹ HDA, KŽ, kut. 225, fasc. XVI, br. 883.

⁵² HDA, KŽ, kut. 226, fasc. XIX, br. 1303.

⁵³ I. Erceg, Ivan Kapistran Adamović, javni djelatnik, veleposjednik i ekonomist, Osijek 1996, str. 11.

⁵⁴ Adamovićev gospodarski pravilnik prvi je objavio J. Bössendorfer u djelu Agrarni odnosi u Slavoniji, Zagreb 1950, 206-258; nakon njega je to ponovo učinio I. Erceg, Ivan Kapistran Adamović, n. dj., 61-113.

⁵⁵ I. Erceg, Ivan Kapistran Adamović, n. dj., 33, 66-67.

⁵⁶ Oporuku je objavio I. Erceg, n. dj., 125.

⁵⁷ Prema tekstu kodicila koji je objavio I. Erceg, n. dj., 161-163.

⁵⁸ Petar Inkey je 1630. kupio zemlju oko Kotoribe i Legrada, a njegov sin Ivan (1680.-1747.) postao je kapetan Legrada (1707.) i kupio Imbriovec u Podravini. Z. Šimončić-Bobetko, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941., knj. 2, Zagreb 2000, str. 301. Prema V. Kalšanu, Franjo Inkey je bio legradski kapetan 1680. V. Kalšan, Međimursko plemstvo (XVII.-XIX. stoljeće), Čakovec 1999., str. 35. Ivan Inkey se 1707., 1710., te od 1715. do 1730. spominje kao podžupan Zaladske županije. Baltazar Inkey se 1757.-1758. također spominje kao prvi podžupan, a 1758.-1761. kao drugi podžupan u istoj županiji. Zala megye archontológiája 1138-2000., Zalaegerszeg 2000., str. 253.

⁵⁹ S. Belošević, Županija Varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin, Varaždin 1926., str. 132.

⁶⁰ Gj. Szabo, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920., str. 92.

ne. Po Franji Brdariću i Dragutinu Feletaru Baltazar Inkey je vlasnik Rasinjskog vlastelinstva postao 1778. godine.⁶¹ O toj dvojbi piše i u Hrvatskom biografskom leksikonu: «Kada mu je 1778. Ivan Jakob Gaisrűck založio na 30 godina vlastelinstvo Rasinju, Baltazar je bio veliki župan Županije Zala (F. Brdarić). Više pisaca tvrdilo je da se to dogodilo 1746; Kristina Auersperg pak, udovica Josipa Karla Gaisrűcka i majka Ivana Jakova, u svezi s vlastelinstvom Rasinjom u spisima Hrvatskog sabora spominje se sve do 1762.»⁶²

U Đelekovcu je živjela najbrojnija skupina slobodnjaka u podravskom kraju. Godine 1778. ovdje su popisane ukupno 154 slobodnjačke obitelji. Đelekovečke slobodnjake posjedovalo je šest vlastelina: barun Baltazar Inkey (vl. Rasinje) - 77 obitelji, Ivan Kapistran Adamović - 40, Kazimir Hochreiter - 14, Juraj Šimunović - 12, Juraj Kanižaj - 7 i Ignat Paka - 4 obitelji.⁶³ Godinu dana ranije, 1777. na jednom je dokumentu zabilježeno da je 3/6 posjeda Đelekovec držala obitelj Adamović, a po 1/6 su imale obitelji Šimunović, Kanižaj (od tih dviju obitelji je kasnije udjele preuzela obitelj Inkey) i Hochreiter (to je kasnije posjedovao Zombor).⁶⁴

Barun Baltazar Inkey tvrdio je 1782. godine da su mu podavanja slobodnjaka iz vlastelinstva Rasinja (pa prema tome i dijela Đelekovca) premalena, iako su 1778. godine znatno povećana. Zahtijevao je čak da im se oduzme slobodnjačka povlastica i da se reguliraju kao kmetovi.⁶⁵

U jednom spisu koji je 6. studenoga 1780. potpisao Baltazar Inkey navodi se spor sa Gašparom Sabolom s posjeda Đelekovec, a kao svjedoci se spominju Luka Vuljak i Blaž Harmadi. Izgljdeda da se spor odnosio na polje Lubenovac.⁶⁶

U Đelekovcu je na svako domaćinstvo u prosjeku dolazilo samo 0,8 jutara (rali) oranica, te su đelekovečki slobodnjaci pretežito bili siromašni. Morali su plaćati 272 forinte i 50 krajcara slobodnjačkog činža. Osim toga, u slučaju rata morali su ići u vlastelinski banderij i obavljati različite službe na vlastelinstvu.⁶⁷

Vlastelinka Ana Marija Preseki "oslobodila" je 1771. godine svoj dio slobodnjaka u Đelekovcu (1778. godine u posjedu Ivana Kapistrana Adamovića) uobičajenih servicija (podvoz, prenošenje pošte i stražarenje u kuriji u Velikom Otoku). Umjesto tih službi svaka slobodnjačka kuća trebala je godišnje plaćati "jedan her-

⁶¹ D. Feletar, Stara rasinjska zdanja, Podravski zbornik, sv. 2., Koprivnica 1976., str. 164.

⁶² T. Radauš, M. Vrbanus, Inkey, Hrvatski biografski leksikon, knj. 6, Zagreb 2005., str. 48.

⁶³ HDA, Zemljorasteretno povjerenstvo, Consilium locumtenentiale regium Hungaricum, Series IV, Grupa C, br. 73.

⁶⁴ HDA, Arhiv vlastelinstva Rasinja, kut. 7.

⁶⁵ J. Adamček, n. dj., 119.

⁶⁶ HDA, Arhiv vlastelinstva Rasinja, kut. 16.

⁶⁷ HDA, Arhiv vlastelinstva Rasinja, kut. 7, R-I, 1/33; Kut. 9; J. Adamček, n. dj., 119.

mecinski cekin" koji je vrijedio preko 4 rajnske forinte. Ti su slobodnjaci, međutim i nadalje morali prodavati vlastelinsko vino.⁶⁸

Podavanja i servicije đelekovečkih slobodnjaka ponovo su izjednačene urbarijalnom regulacijom od 17. svibnja 1779. godine. Tom je ispravom određeno da svaka slobodnjačka kuća mora plaćati svom feudalcu godišnje 1 forintu i 35 krajcara. Povrh toga, slobodnjaci su od svakog jutra oranice morali platiti 15, a od kosca livada 9 krajcara. Svako selište trebalo je godišnje davati slobodnjačku službu ili 12 dana pješice ili 8 dana na konju.⁶⁹

Baltazar Inkey de Pallin je u Đelekovcu imao kuću (domus) i svratište (diversorium). Oni se spominju u popisu dobara Inkeya od 2. ožujka 1792. godine. Inkey je osim dvorca u Rasinji posjedovao kuće i svratišta u Rasinji, Botovu i Koprivnici, te još jedno svratište na Čardi ili Cirkvišću.⁷⁰ Sačuvana je žalba slobodnjaka općine Đelekovec protiv općine Rasinja vezana uz posjedovna prava iz 1810. godine, te još jedna žalba protiv vlastelinstva Rasinja zbog više poteškoća.⁷¹ Iz iste godina sačuvana je još jedna žalba slobodnjaka općine Đelekovec zbog mnogih tegoba.⁷²

Emerik Inkey de Pallin je 1813. imao svratišta u Rasinji, Cvetkovcu, Koprivnici, Đelekovcu i na Čardi.⁷³ U arhivu vlastelinstva Rasinje je sačuvan jedan nedatirani dokument iz kojeg se vidi da je postojao posjed Zablatje i Imbriovec. Vlasnici u Zablatju su bili Ivan Nepomuk Erdödy, «domina Jaskovisiana» i plemići Sennyi, a u Imbriovcu Adamovići iz Čepina, plemići Kelez, Bogač i Jussoczy.⁷⁴

Velika kriza prehrane zbilja se 1812. i 1813. godine. Te godine i one koje su slijedile s pravom možemo zvati «godine gladi». Na gospodarsku krizu iz 1812. i 1813. odmah se nadovezao slab urod 1814. godine, kada su izvještaji iz Podravine bili krajnje zabrinjavajući. Skupština Križevačke županije je tražila način za ublažavanje gladi. Slobodnjaci iz Đelekovca su tražili žito iz erara jer ih «je glad pritiska i već dovela do očajanja». Slična je situacija bila i u slobodnjačkim selima Torčecu i Botovu. Županijska skupština je 9. ožujka pisala Namjesničkom vijeću da su odobrena sredstva za suzbijanje gladi mala i da bi jedva bila dovoljna za nabavku žita za samo dva slobodnjačka sela, Đelekovec i Torčec, čiji su stanovnici prije od drugih zaslužili pomoć jer su kao banderijalci o svom trošku sudjelovali u ratu.⁷⁵

⁶⁸ J. Adamček, n. dj., 119.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ HDA, KŽ, C, kut. 754., br. 356.

⁷¹ HDA, KŽ, kut. 223, fasc. VII, br. 407-408; fas. XVI, br. 883.

⁷² HDA, KŽ, kut. 226, fasc. XIX, br. 1303.

⁷³ HDA, KŽ, C, kut. 754., br. 398.

⁷⁴ HDA, Arhiv vlastelinstva Rasinja, kut. 7.

⁷⁵ HDA, KŽ, Acta congregationalia, 50, 60, 192, 238, 239/1815.

Sudac Matija Kanižaj iz Otoka je 1815. godine poslao izvještaj u kojemu su bili popisani seljaci koji nisu bili u stanju sami nabavljati hranu jer su isprodavali stoku, naročito u Torčecu i Botovu, ali i u Đelekovcu, Rasinji, Kuzmincu, Otoku itd.⁷⁶ Istovremeno je kotarski ranarnik javio da se je u podravskom kotaru zbog velike oskudice hrane pojavila zarazna srdobolja koju prati živčana groznica. Križevačka županije je odlučila suzbijati posljedice gladi vlastitim sredstvima. Kriza se počela rješavati 1817. godine kada je urod bio osrednji, a sjetva je obavljena na vrijeme.⁷⁷ Uz ove godine gladi su vezani poremećaji vjenčanja u župi Đelekovec 1812. 1814. i 1815. godine, dok se između 1811. i 1814. u župi Imbriovec uopće nisu vršila vjenčanja.

U vrlo zanimljivoj oporuci koju je dao napisati slijepi Imbro Lončar u Đelekovcu 25. rujna 1833. vidi se razmišljanje Đelekovčana u prvim desetljećima 19. stoljeća. Oporuka počinje riječima: «Vu ime Oteza, y Szina, y Duha Szvetoga. Ja Imbro Lonchar vu Betegu posztavlen... vemdar hvala budu Bogu josche pri do-bri pameti buduchi...» Njegova se pučka duhovnost, ponešto različita od službenog naučavanja katoličke crkve, vidi iz dijela teksta u kojem se prvo obraća Bogu: «Naj pervich preporucham Dushu moju Otczu Bogu Ztvoritelyu Jesuszu Kristushu odkupitelyu, y Vszemi Dvoru Nebeszkomu, telo pako materi Zemli, iz koje zrvorjeni jezmo.» U daljnjem tekstu Lončar raspoređuje svoju imovinu «Drugoch moj sziomaski Imetek gibuchi y negybuchi, orane Zemlice, Szenokoske y vu Zakonzkom Bregu Goricze ve zjednom rechjum vse moje sziomasztvo oztavlyam y zrucham szesztri mojoj Magdi y szvaku Pavlu Androlich y odvetkom nyihovem – Zato jedno pervich kajti od Roda mojega nikoga blisneshega nemam. Drugoch, da oni mene szlepoga y nevolnoga, koj od Ztreshim moiti mali, y od malozi szlepi oztal jeszem, ter po Szvetu nikud tukelsze, niti peslarin niszem, nego oni zmenom brigu od malozi imali, y mene szmertti dohраниli jeszu, y zato jedino ja vsze moje sziomasztvo... szesztri mojoj y szvaku y odvetkom nyihovem za naveke oztavlyam y izmatram, y da pod proklesztvo nigdo drugach veliniti neszme, y koj drugach velini, y od njih kaj odvzeme on proklet naj bude...»⁷⁸

Uz sve to Đelekovec je kao slobodnjačka općina imao za ondašnje prilike dobro organiziranu upravu, a kao ilustraciju financijske organizacije možemo navesti vrlo precizne račune za 1841. godinu.⁷⁹ Oni su vrlo zanimljivi, ali zbog ograničenosti prostora, ovom prigodom ih ne mogu podrobnije predstaviti. Ipak na njihovu važnost ukazujem budućim istraživačima.

⁷⁶ HDA, KŽ, Acta congregationalia, 303/1815.

⁷⁷ S. Gavrilović, Banska Hrvatska u godinama gladi 1814-1817, Historijski zbornik 31-32, Zagreb 1978-1979, 195-198, 210.

⁷⁸ HDA, Vlastelinstvo Rasinja, kut. 16.

⁷⁹ HDA, Arhiv vlastelinstva Rasinja, Kut. 2.

Prva polovica 19. stoljeća može se označiti kao razdoblje ponovnog pogoršavanja položaja zavisnih seljaka. Ali to je ujedno bilo i razdoblje u kojem su unutar feudalnog društva sazrijevale unutarnje suprotnosti koje će na kraju dovesti do promjena u agrarnim odnosima.⁸⁰

Na kraju ovoga poglavlja valja spomenuti još jedan podatak koji se odnosi na sigurnost stanovništva, kao dio svakodnevice. U lipnju 1845. su se u okolici Đelekovca pojavili «lupeži», koje je vodio vojni bjegunac Filip, a «ortaci su mu s onu stranu Drave». «Lupeži» su u (Velikom) Otoku nastrijelili seoskog suca sa suprugom jer je taj sudac 1843. dao uhititi spomenutog Filipa. U Podravskoj Subotici su ubili poljara, a u Đelekovcu su ranili više seljaka, a među njima i kapelana.⁸¹

Okoliš i gospodarstvo

Okoliš 17. stoljeća je najlakše moguće rekonstruirati putem starih geografskih karata. Jedna od najznačajnijih karata vezanih uz ovaj kraj je zemljovid isusovca Stjepana Glavača iz 1673. godine. Na njemu se, uz ostala naselja, nalazi ucrtano Đelekovec (Jelekowtzi). Uz Dravu su upisani vodotoci Mura, Plitvica (Plituitza fl.), Bednja (Bednia fl.) i Rasinja (Rassinia fl.) odnosno današnji potok Gliboki. Prema ovoj karti Plitvica se ulijeva u Bednju južno od Otoka, a Bednja u Dravu sjeverno od Đelekovca.⁸² To je koliko je za sada poznato, najstariji kartografski zapis Đelekovca.

No, dio je đelekovečkog područja ucrtan na Spallinoj karti Međimurja iz 1670. godine. Radi se o dijelu ceste između Legrada i Koprivnice (strada a Copereintz) gdje je nakon vodotoka (starog toka Bednje?) ucrtan mlin (Melino) te prostor do nekadašnjeg toka rijeke Drave tj. do drnjanskog prostora (confinini uerso Derna).⁸³

Rossi je u Rimu 1686. godine objavio kartu najvjerojatnije autora Giacoma Cantellija da Vignole na kojoj je prikazao položaj Đelekovca (Ielekouizi, Gialacowitz). Sjeverno se preko rijeke Drave (Draua fl.) prostire Zaladska županija (Zaladiensis Co.).⁸⁴

⁸⁰ HDA, Arhiv vlastelinstva Rasinja, Kut. 9; Zemljorasteretno povjerenstvo, Operati br. 482; J. Adamček, n. dj., 120.

⁸¹ Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske, br. 49, Zagreb 1845.

⁸² Kartu je u nakladi Vrela i prinosi u Sarajevu 30-tih godina 20. stoljeća za objavljivanje priredio Miroslav Vanino koji je na više mjesta pisao o Glavaču. M. Vanino, Kartograf Stjepan Glavač D.I. (1627-1680.), Vrela i prinosi, knj. 6, Sarajevo 1936., str. 139-143.; isti, O postanku zemljovida Hrvatske od Stjepana Glavača (1673.), Hrvatski geografski glasnik, br. 8-10, Zagreb 1939., str. 247-252.

⁸³ Országos Széchényi Könyvtár, TK 255.

⁸⁴ Giacomo Cantelli da Vignola, L'Vngaria..., Roma 1686, u: G. G. Rossi, Mercurio geografico overo..., Roma 1692-94, prema: Atlas Hungaricus, Budapest 1996, knj. 2, (dalje: AH 2), str. 519.

Za poznavanje naselja i reljefa u okolici Đelekovca vrlo je važna Cantellijeva karta objavljena u Rimu 1690. godine. Dio brežuljkastoga reljefa između rijeke Bednje (Bednia fl.) i Rasinje tj. današnjeg potoka Glibokog (Rasinia fl.) ucrtan je kao Ljubeščica (Liubestitza M.) dok su brežuljci koji se pružaju zapadno od potoka Rasinje označeni kao Kalnik (Kamnitzza M.). Čitav je prostor južno od rijeke Drave (Draua fl.) zabilježen kao Slavonija (Slavonia). Na karti se spominje Đelekovec (Ialakouzi).⁸⁵

S kraja 17. stoljeća je Valvazorova karta na kojoj je također ucrtan Đelekovec (Ielekouzi) i to točno na sutoku Mure i Drave, nasuprot Legradu (Legrat), koji je na ovoj karti ubilježen sjeverno od Drave, na međimurskoj strani. Valvazorova karta pokazuje stari tok Bednje (Bednia fluss) u koju se prije Đelekovca ulijevala Plitvica (Plituiza fluss). Tok Bednje je vrlo blizu Đelekovca i on gotovo u potpunosti prikazuje stanje identično kao i na Glavačevoj karti iz 1673. godine.⁸⁶

Za stanovnike Đelekovca šume su imale veliku važnost jer se iz njih dobivalo drvo koje je bilo nezamjenjivo u ljudskoj svakodnevici. Ono se koristilo za ogrjev, građevinski materijal, za izradu oruđa za rad, namještaja, predmeta u kućanstvu itd. Krčenjem šuma i šikara stvarale su se nove poljoprivredne površine. Hrastove i bukove šume su, uz ostalo, služile i za žirenje svinja. U šumama se nalazila divljač, što je omogućavalo lov.⁸⁷ U šumi se brala i trava ispod drveća, a ta je bezazlena praksa potrajala do pojave umjetnih livada. Iz šume su se mogli uzimati i plodovi od dunja, kestena, oraha do divljih bobica i mladica za obnovu domaćih voćnjaka.⁸⁸

U 17. stoljeću je, na širem đelekovečkom području, započeo proces krčenja dijela šumskih površina koje su se proširile tijekom druge polovice 16. stoljeća. Josip Adamček je napisao: «U doba turskog pustošenja u XVI stoljeću na ludbreškome su se vlastelinstvu pojavile nove šikare i šume jer su obrasle napuštene oranice i livade. Naseljavanje vlastelinstva u narednom stoljeću pratilo je raskrčivanje tih šikara i šuma, ali je vlastelinstvo već tada započelo ograničavati njihovo slobodno korištenje. Pojavili su se «zabrani» (*sylvae prohibiae*) u kojima kmetovi više nisu mogli po svojoj volji sjeći drva i žiriti svinje.»⁸⁹

Izgleda da je krčenje šuma i šikara na đelekovečkom području počelo u prostorima bliže rijeci Dravi, koji su bili najbliži granici s Osmanskim Carstvom.

⁸⁵ Giacomo Cantelli da Vignola, *Parte della Schiavonia...*, Roma 1690, u: G. G. Rossi, *Mercurio geografico overo...*, Roma 1692-94, prema: AH 2, str. 522.

⁸⁶ Reprodukcijska karta u *Zaključcima Hrvatskog sabora*, knj. 1, Zagreb 1958., 575.

⁸⁷ J. Adamček i dr., *Šumarstvo*, Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980., str. 653.

⁸⁸ P. Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, Beograd 1977., str. 265.

⁸⁹ J. Adamček, *Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma*, str. 103.

Prigodom krčenja šumskih površina najčešće su krčitelji dobivali pravo uživanja na iskrčeno zemljište. Prema tužbi bana Žigmunda Erdödy-ja iz 1628. vidi se da su pripadnici plaćene vojne posade u Drnju iskrčili bez banovog znanja i dopuštenja šume na prostoru susjednog Đelekovca. Za prostor koji su dobili krčenjem plaćali su samo desetinu. Nakon 1628. Drnjancima je na uživanje ostavljen prostor koji su sami iskrčili.⁹⁰ O istoj je šumi bilo riječi i na saborskom zasjedanju od 14. siječnja 1630. godine.⁹¹ O pitanjima restitucije Erdödyjevih posjedima kraj Koprivnice se sačuvala jedna instrukcija kralja Ferdinanda II. iz 1626. godine.⁹²

Raniji vlasnik Đelekovca je 1620. bio Tomo Erdödy (umro 17. siječnja 1624.),⁹³ dok je kasnije vlasnikom postao njegov sin Žigmund Erdödy. Izgleda da je njegovo vlasništvo nad posjedom Đelekovcem (ili vjerojatno spomenutim krčevinama) bilo upitno jer je Sabor 1624. i 1628. tražio da se posjed Đelekovec (vjerojatno ranije spomenute krčevine) vrati obitelji Erdödy.⁹⁴ Izgleda da se vraćanje krčevina kod Đelekovca odužilo jer to pitanje nije bilo riješeno ni 1634.,⁹⁵ ni 1637. godine kada je Hrvatsko-slavonski sabor tražio da koprivnički krajiški kapetani vrate obitelji Erdödy oduzete zemlje kod Đelekovca, a istoj se obitelji trebala vratiti i šuma kod Rasinje.⁹⁶

Kao primjer intenziteta krčenja šuma u drugoj polovici 17. stoljeća može poslužiti rezultat koji sam dobio analizom popisa posjeda pojedinih stanovnika Đelekovca. Tamo je 1689. godine zabilježeno 230 i ½ jutara oranica, 251 i ½ kosaca livada te čak 429 jutara krčevina. Zbrojimo li oranice i krčevine, možemo vidjeti da su u tom zbroju krčevine imale gotovo dvotrećinski udio,⁹⁷ što jasno potvrđuje veliki intenzitet krčenja šuma na ovom prostoru.

Prije početka regulacije potoka i depresija (od druge polovice 18. stoljeća), ovdje je bilo znatno više močvara i niskih livadnih terena, dok je dobar dio šumskih površina posječen najvjerojatnije već tijekom 17. stoljeća kao dio procesa ponovnog naseljavanja. O prostoru nekadašnjih šuma govore brojni toponimi sa nazivima drveća, a u širem koprivničkom okruženju ima i onih sa nazivom «laz» i «krč», koje možemo pronaći na brojnim kartama, a napose katastarskim.⁹⁸

⁹⁰ Hrvatski saborski spisi (HSS), knj. 5, Zagreb 1918., str. 433.

⁹¹ HSS, knj. 5, str. 469.

⁹² STLA, Militaria, Sch. 157.

⁹³ HSS, knj. 5, str. 273, 276.

⁹⁴ HSS, knj. 5, str. 671, 696.

⁹⁵ ZHS, knj. 1, str. 40.

⁹⁶ ZHS, knj. 1, str. 75.

⁹⁷ HDA, Vlastelinstvo Rasinja, kut. 7.

⁹⁸ U Hrvatskom državnom arhivu čuvaju se katastarske karte sa upisanim toponimima iz sredine 19. stoljeća za Imbriovec, Đelekovec i okolna sela.

Godine 1650. se na Hrvatsko-slavonskom saboru spominjalo Đelekovec u vezi s nabavkom sukna za isplatu vojske,⁹⁹ a na Saboru održanom 1655. u Varaždinu raspravljalo se o opasnostima osmanskog prodiranja preko Drave, a u instrukcijama za popisivače poreza navodi se obzirniiji postupak za naselja izvrnuta poplavama rijeke Drave, kao primjerice za sela Torčec i Đelekovec.¹⁰⁰ Đelekovčani su 1662. bili oslobođeni plaćanja poreza zbog poplava rijeke Drave.¹⁰¹

Vojvode se u Đelekovcu spominju i u drugoj polovici 17. stoljeća, npr. 1677. zabilježen je «Georgio Steffanich, vaivoda Gyelekoczensi».¹⁰² Izgleda da su tada vojvode bili isto što i seoski suci. Godine 1671. spominju se Grgur Lončar ili Lončarić i Matija Kelemin kao «officiales possessionis Gelielkoucz».¹⁰³ Nije jasno da li se, u ovom slučaju «officialis» treba prevoditi kao službenici ili upravitelji posjeda Đelekovec.

U vrijeme razgraničenja između Varaždinskog generalata i Križevačke županije spominju se Đelekovčani («Incolas Dominy Raszinya Gywlekoveczenses»), ali i sela Ivanec, Kunovec, Peteranec i Pustakovec. U procesima se poziva na starije isprave iz 1618. i 1635. godine.¹⁰⁴ U jednom spisu koji se također poziva na zbivanja iz 17. stoljeća spominje se prijelaz preko Drave kod Drnja,¹⁰⁵ koji su koristili i Đelekovčani.

Đelekovec se spominje i u koprivničkim gradskim zapisnicima. U njima je dana 1. svibnja 1677. zabilježena parnica Nikole Bočkadi, sina Mirka i Doroteje, kćerke pok. Petra Kliaka, Doroteje Mlinarić i Helene Fajfarić, kćerki Jurja Futaka i Katarine, kćerke Petra Kliaka, i Tome Čusa, skrbnika Mihaela, Matije i Lovre, svojih sinova od pok. supruge Elizabete, kćerke prije spomenutih Jurja Futaka i Katarine, protiv Matije Rasinca kao skrbnika i Mihaela Kliaka, sina Franje, sina spomenutog Petra Kliaka, zbog diobe djedovske imovine. Sud odlučuje da se imovina mora razdijeliti i izlaskom na teren utvrđuje zemljišta koja prepisuje tužiteljima. Od zemljišta se, uz ostala spominju, «na Gyelekovechkom putu», «Brezie» i «possessionem Gyelakoucz».¹⁰⁶

⁹⁹ ZHS, knj. 1, str. 165.

¹⁰⁰ ZHS, knj. 1, str. 214.

¹⁰¹ ZHS, knj. 1, str. 258.

¹⁰² Državni arhiv Varaždin, Arhiv grada Koprivnice, Gradski zapisnici 1676-1687, spis od 15. rujna 1677.

¹⁰³ Arhiv HAZU, D-LXXVII-131.

¹⁰⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Križevačka županija (dalje: KŽ), AC, kut. 1 (1740.-1761.), sv. 4-5, br. 74-75.

¹⁰⁵ HDA, KŽ, AC, kut. 1 (1740.-1761.), sv. 4-5, br. 76.

¹⁰⁶ DAV, AGK, GZ)1676-1687, spis od 1. svibnja 1677.

Iste 1677. godine je zabilježen nastavak parnice Margarete Moyses, udovice pok. Jurja Czinderyja, optužene, na molbu Marka Tormana, kmeta grofice Ane Elizabete Moscon, tužitelja, da dokažu svoje tvrdnje s prijašnjega ročišta. Tužitelj se nije pojavio na ročištu, dok je optužena pozvala 3 svjedoka – Ivana Nagh Vagija, legradskoga suca, Elizabetu, udovicu Andrije Papradyja, i Martina Reonesza, Czinderyjevoga pastira. Prvi svjedok izjavljuje da je prepoznao govedo koja je Matija Peroš, koprivnički prisežnik, kupio u Križevačkoj krajini kao govedo pok. Andrije Papradyja i to dojavio Jurju Czinderyju. Druga svjedokinja izjavljuje da je Reoneszu, pastiru Czinderyjevih goveda, dala da napasa i 4 goveda svog pok. muža Andrije Papradyja i da je prvi put ukradeno 6 Czinderyjevih i 1 Papradyjevo govedo, ali da su pronađena. Uskoro je opet ukradeno 1 Czinderyjevo i 1 Papradyjevo govedo i ona su pronađena kad ih je Matija Peroš kupio. Tada su otkrili da ih je ukrao i prodao Marku Tormanu s posjeda Đelekovec («in possessione Gyelekovcz»). Također izjavljuje da su je Đelekovčani pokušali nagovoriti da izjavi da Papradyjevo govedo nije paslo i nije ukradeno zajedno s Czinderyjevim. Treći svjedok izjavljuje kao i svjedokinja i dodaje da su ga Đelekovčani pokušali podmititi da svjedoči po njihovoj volji, što je on odbio. Sud je u potpunosti oslobodio optuženu, a tužiteljima naložio vječnu šutnju o tom predmetu.¹⁰⁷

Među koprivničkim gradskim zapisnicima sačuvana je i parnica Jurja Lončara, slobodnjaka iz Đelekovca «libertini Gyelekoczensis», protiv Jakova Šijaka zbog 16 carskih talira i jednoga pozlaćenoga prstena. Tužitelj mu ih je posudio uz kamatu, ali ih je optuženi izgubio i nakon što ih je našao nije ih htio vratiti, iako je to tužitelj zahtijevao. Sud je odlučio da optuženi mora vratiti novce tužitelju i nadoknaditi ako što nedostaje, ali mu nije bio dužan dati kamate. Parnica je od 12. siječnja 1678. godine.¹⁰⁸

Na razvitak Đelekovca su osobiti utjecaj imale granice koje su se nalazile u blizini sela. Prostor Đelekovca se nalazio u Križevačkoj županiji i bio je pograničan prema Varaždinskom generalatu (Vojnoj krajini) i ugarskim županijama Zala i Somogy, s time da ne treba zaboraviti da je tijekom 17. stoljeća ovaj prostor bio pograničan prema teritoriju Osmanskog Carstva (Kaniškom pašaluku). Razvoj je uvelike bio uvjetovan raznim oblicima pograničnosti. Đelekovec se u 18. stoljeću nalazio u neposrednoj blizini rijeke Drave (i granice s Ugarskom), dok je Imbriovec bio smješten na nešto višem i od dravskih poplava sigurnijem terenu. Glavne prometnice od Koprivnice do Legrada i od Legrada do Ludbrega su prolazile kroz Đelekovec odnosno Veliki Otok. U početku su to bili karavanski putovi i staze da bi se tek u 18. stoljeću modernizirali i pretvorili u makadamske putove.

¹⁰⁷ DAV, AGK, GZ 1676-1687, spis od 22. rujna 1677.

¹⁰⁸ DAV, AGK, GZ 1676-1687, spis od 12. siječnja 1678.

Zanimljiv je primjer modernizacije prometnica tzv. trgovačka cesta koja je 1777. povezivala Veliki Otok, Đelekovec, Torčec i Drnje.¹⁰⁹ Na njoj je preko potoka Gliboki 1780. izgrađen most.¹¹⁰ Nova cesta od Legrada do Ludbrega se spominje od 1805. godine.¹¹¹ Kroz naselja župe – Zablatje, Mali i Veliki Otok je 1810. prolazila poštanska cesta.¹¹² Ona je vodila od Koprivnice i Kuzminca do Velikog Otoka i tamo se spajala na ceste prema Ludbregu, Legradu i Đelekovcu odnosno prema Drnju.

Kod Đelekovca i Velikog Otoka su postojali gazovi preko rijeke Drave, odnosno kasnije brodovi. Godine 1690. se na rijeci Dravi, između Legrada i Đelekovca spominje brod. Legrad je tada bio u Međimurju, a oko 1710. godine Drava ga je meandriranjem “preselila” u Podravinu.¹¹³ Na brodu se plaćala prevoznina pa je brodar dobio jednu, trgovišna općina drugu, a župna crkva u Legradu treću trećinu.¹¹⁴ Kasnije je dolazilo do sporova zbog maltarine. Veliku opasnost je za Đelekovec predstavljala pojava kuge u Ugarskoj. O pojavi kuge su proglašom u prosincu 1712. godine bili obaviješteni stanovnici Torčeca i Đelekovca.¹¹⁵ Iduće 1713. godine su u Ludbregu, Torčecu i Đelekovcu bile poduzete mjere za obranu od ove pošasti.¹¹⁶ Iz jednog nedatiranog dokumenta koji je stavljen u košuljicu za 1761. do 1766. godine vidi se da su Đelekovčani koristili prijelaze preko rijeke Drave kod Torčeca i Legrada.¹¹⁷

Rijeka Drava je tisućljećima meandrirajući u vlastitim naslagama stvorila tipičan holoceni reljef nanoseći velike količine pijeska i šljunka. Njezino se korito s vremenom uzdignulo u vlastitim naslagama pa je najniži, zamočvareni prostor postao onaj koji se nalazi nešto dalje od glavnog korita Drave. Razumljivo je da vodotoci (danas potoci Gliboki i Segovina ili Rasenica, a u 18. stoljeću potoci Gliboki, Prudnica, Segovina, Rasinjica) koji teku s kalničkih obronaka prema sjeveru ne utječu u Dravu najkraćim putem, nego na niskom terenu podalje od korita Drave skreću prema sjeveroistoku.¹¹⁸

¹⁰⁹ HDA, KŽ, kut. 40., br. 150.

¹¹⁰ HDA, KŽ, kut. 81., br. 23.

¹¹¹ HDA, KŽ, kut. 193, br. 445.

¹¹² HDA, KŽ, kut. 225, br. 746.

¹¹³ H. Petrić, Drava preselila Legrad, Hrvatski zemljopis, br. 1, Koprivnica 1994., 31-32.

¹¹⁴ Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije Bekšinskog arhiđakonata, Protokol, 70/I-b, 321.

¹¹⁵ Hrvatske kraljevske konferencije, knj. 1 (dalje: HKK, knj. 1), Zagreb 1985, str. 331.

¹¹⁶ Hrvatske kraljevske konferencije (HKK), knj. 1, Zagreb 1985, str. 338.

¹¹⁷ HDA, KŽ, AC, kut. 4 (1760.-1766.), sv. 35.

¹¹⁸ D. Feletar, Geografski položaj i geomorfološko-pedološka osnovica naseljenosti Podravine do kraja srednjeg vijeka, u: Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 14, Zagreb 1990, str. 11-18; P. Kurtek, Gornja hrvatska Podravina, Zagreb 1966, str. 116-117.; D. Feletar, Podravina, knj. 1., Koprivnica 1988.

Do početka 18. stoljeća ovim prostorom su tekle rječice Bednja i Plitvica. Zapravo se Plitvica ulijevala u Bednju kod Malog i Velikog Otoka, a onda je Bednja u neposrednoj blizini utjecala u Dravu. Danas se obje rječice ulijevaju u Dravu nešto zapadnije, na prostoru velikobukovečke župe. Važnost vodotoka na ovom prostoru se može vidjeti i po tome što su oni utjecali na davanje imena većini naselja u okolici (Zablatje, Veliki i Mali Otok). Bitno je istaknuti da je s obzirom na osobine prirodno-zemljopisne osnovice, ovaj kraj bio prvenstveno poljoprivredno područje što je utjecalo na strukturu i svakodnevicu stanovništva te fizionomiju naselja, a većim se dijelom poljoprivredni karakter zadržao do današnjice.¹¹⁹

U kartografskoj zbirci Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu čuva se karta koja prikazuje okoliš Đelekovca u stanju kakav je bio oko 1761. godine.¹²⁰ Karta je napravljena 29. svibnja 1781. godine. Ona je vrlo važna jer pokazuje najstariju poznatu prostornu strukturu sela Đelekovca («pagus Gyelekovecz»). Oko 1761. je središte sela bilo oko crkve koja je bila označena na lokaciji koja bi odgovarala i današnjoj đelekovečkoj crkvi. Istočno od crkve je ucrtana slobodna površina. Prema zapadu se pružala široka ulica u sredini koje je ucrtan «Telničev (?) zdenec». To je dio današnje ulice Mihovila Pavleka Miškine. Južno od crkve je također bila ulica uz koju je paralelno išao stari tok Drave, što indirektno potvrđuje da je ranije ova rijeka tekla uz sam rub Đelekovca. Zanimljivo je da današnju Dravsku (Lublanu) čini svega nekoliko kuća i ta je ulica bila vrlo kratka, tj. predstavljala je dio malog «trga» kod crkve. Jedna velika ulica (danas Ulica palih boraca) se pružala u smjeru sjever-jug, paralelno uz cestu Legrad-Koprivnica («via Kaproncza»). Već tada je na mjestu lokacije današnje kapele Sv. Florijana bio ucrtan znak raspela što ukazuje da se tamo nalazilo raspelo ili manja kapelica. Kao dvije «inzule» ucrtana su još dva dijela Đelekovca – jedan na zapadu (prema Imbriovcu) prostorno odvojen od ostatka sela te drugi na sjeverozapadu, uz cestu Legrad-Koprivnica.

Iz ove karte se može vidjeti oblik kuća. Najveći dio kuća su činile «jedinke» - kuće s užim dijelom uz cestu (55 posto), slijedile su po zastupljenosti «fronte» - kuće s širim dijelom uz cestu (29 posto), dok su najmanje bile zastupljene «kuće na ključ» tj. u obliku slova «L» (16 posto). Parcele kućevlasnika su se sastojale od dva dijela. U prvom dijelu je bila kuća (uz ulicu), a u nastavku su slijedile gospodarske zgrade. Velika većina domaćinstava je imala ucrtanu jednu gospodarsku zgradu, ali ima mali broj kuća s neucrtanim gospodarskim zgradama kao i sa dvije gospodarske zgrade. U drugom dijelu su bili vrtovi. Sve parcele su bile izrazito široke.

¹¹⁹ H. Petrić, Prilog poznavanju razvitka župe Imbriovec od srednjega vijeka do sredine 19. stoljeća, Tkalčić, knj. 7, Zagreb 2003., str. 197-198.

¹²⁰ HDA, Kartografska zbirka, D XV 2.

Od vodotoka je označen stari tok Drave («fluvis Dravicza»), koji je tekao u smjeru sjever-jug i pružao se uz istočni rub sela. U njega se sjeverno od Đelekovca ulijevala rijeka Bednja («fluvis Bednya») čiji je tok ucrtan kroz sjeverni dio đelekovečkih zemalja. Na Bednji je blizu križanja cesta za Veliki Otok («Nagy Attak») i Legrad ucrtan most. Ima i jasno označenih ostataka starijih vodotoka, ali bez upisa njihovih naziva.

Parcelizacija slobodnjačkih (selišnih) zemalja («libertinorum sessionales terra») je tek djelomično označena i, ukoliko je točno ucrtana, može se vidjeti relativna usitnjenost posjeda. Puno sitnih parcela se vidi na Zelišću «Terra Zelische» gdje je jedna bivša dravska ada rasparcelirana na vrlo male čestice. Tamo je usitnjenost prisutna i danas. Posebno je ucrtan «passuum Jalsz» koji se pružao uz cestu prema Imbriovcu («weeg von Imbriovecz nach Bezye»). Iz Đelekovca je, uz Jals, postojao direktni put za Mali Otok («weeg nach Kyss Attak»).

Od toponima su upisani: Jalsz, Trepetye, Hudo polye, Ograd, Lubonichki Kerchi, Zellische, Gradische («in comitatu szaladiensis» - prema njemu je nacrtan nastavak puta iz Đelekovca pa to govori da je ovdje mogao biti brod tj. prijelaz preko Dravice), Ribnyak, Lenische, Marina Szello, Vargov Kerch, Hrupacha, Chepelyevo, Bezie i Raszohaticza (sa ucrtanom kućicom kod gmanja – «passca»).

Najpreciznije su prikazane alodijalne (tzv. «vlastelinske» ili «grofovske») zemlje na «predium Bezie». Iz ove karte se vidi da je najveći dio tih alodijalnih posjeda na đelekovečkom prostoru imao plemić Adamović, drugi je po veličini bio Šimonovićev alodij, a nakon toga Hochreitterov na kojem je ucrtan majur uz cestu za Legrad («versus Legradinum») sa dva građevinska objekta. Od ostalih ucrtani su alodiji plemića Poka i Kanižaja.

Katastar je važan izvor za poznavanje pojedinih naselja. Prvi poznati katastar je bio rađen 1785.-1787. godine i to je tzv. Jozefinski katastar. Prema sadašnjem stupnju spoznaja, katastarske knjige za prostor sjeverne Hrvatske su bile spaljene pa se ova katastarska izmjera nije sačuvala ni za Đelekovec.¹²¹ Sretna okolnost je što su se za prostor Đelekovca i Imbriovca sačuvali opisi i kartografski prikazi u sklopu izrade tajnih zemljovida prostora pod habsburškom vlašću. U opisu Križevačke županije iz druge polovice 18. stoljeća za Đelekovec i njegov okoliš piše: «Udaljeno je sat od *Legrada*, tričetvrt sata od *Imbriovca*, pola sata od *Torčeca*, sat i četvrt od *Velikog Otoka*, dva sata od *Koprivnice*. Selo leži na ravnici i na potoku *Mala Dravica*, nema solidne zgrade i nije nadvišeno ni s koje

¹²¹ Ivan Erceg, Jozefinski katastar grada Rijeke i njegove uže okolice (1785/87.), knj. 1, Rijeka 1998., str. XI.

strane. Kroz njega vodi *legradska i koprivnička zemaljska cesta*. Potok *Mala Dravica* istječe iz bare *Mali Pažut* i natopljen je vodom samo za rasta te bare do mjesta gdje se spaja s potokom *Segovinom*. I taj potok *Segovina* širok je samo tri koraka i dubok stopu, ima dno od pijeska pomiješana s blatom i neznatne obale. Preko njega se u svako doba, osim za poplave, može prijeći na konju i pješice, a kolima samo u najsuše doba (jer tada i presuši). Nakon spajanja tih dvaju potoka spomenuti potok *Mala Dravica* dobiva od tri stope do dva hvata visoke obale, koje se opet, do njegova ulijevanja u *Dravu*, gube, te postupno postaje širok do četiri hvata i dubok tri stope, ima blatnjavo dno i preko njega se više ne može prijeći. Most za zemaljsku cestu preko potoka *Segovine* dug je pet hvata i širok šest koraka. Za tu su zemaljsku cestu iz ovog sela prema *Koprivnici* preko nekih neznatnih izvora ili potoka izgrađeni razni drveni mostovi. Preko tih se potoka na većini mjesta može prijeći i bez tih mostova, a u suho su doba uopće bez vode. Mostovi su također spomenute veličine i kakvoće. Općenito su pre-slabi za prijevoz topova i sličnih teških kola s topovima. Svi putovi koji odavde vode imaju čvrsto tlo i popravcima se dobro održavaju. Stoga su u svako doba uporabljivi za teška /331/ kola. Povremeno raštrkane šume imaju samo rijetka i srednje visoka stabla. Živežne se namirnice najpogodnije mogu prevesti u *Legrad*.»¹²²

Istovremeno su opisani potoci *Rasinjica* i *Gliboki* kod susjednog *Pustakovca*. «Dva mala potočića koja teku u ovdašnjem kraju - *Rasinjica* i *Gliboki* - široka su samo dva koraka i duboka najviše samo stopu, imaju dno od pijeska pomiješana s blatom i neprimjetne obale. Izvan putova preko njih se na većini mjesta može pregaziti, a u suho doba, kada češće i sasvim presuše, preko njih se može i prevesti kolima.»

Povećanjem broja stanovnika rasla je i potreba za proizvodnjom hrane pa prema tome i za novim zemljišnim površinama, zbog toga je dolazilo do sukoba sa stanovnicima susjednih naselja. Prema spisu iz 1772. godine, navedeni su svi pojedinačni sporovi između podložnika u *Torčecu* i *Đelekovcu* od 1757. do 1772. godine.¹²³ U spisima *Križevačke županije* za 1780. godinu govori se o novom sporu između stanovnika iz *Đelekovca* i *Torčeca* zbog zemlje, prvenstveno zbog povećanja stanovništva i potrebe za proizvodnjom veće količine hrane, ali i zbog toga jer konačno razgraničenje između ova dva sela nije tada bilo izvršeno.¹²⁴ *Sukobi* su nastavljeni i u 19. stoljeću, npr. oko *trstike*, pa je pre-

¹²² M. Valentić, I. Horbec, I. Jukić (prir.), *Križevačka županija*, Hrvatska na tajnim zemljovicima 18. i 19. stoljeća, knj. 9 (dalje: *Križevačka županija*), Zagreb 2005., str. 134-135.

¹²³ HDA, *Vlastelinstvo Rasinja*, kut. 17, R. r. 3/40.

¹²⁴ HDA, *Križevačka županija*, kut. 51, fasc. LXXVIII, br. 6.

ma spisu pisanom 11. svibnja 1817. u Torčecu, "zverhu 60. fl. velim shezdeszet Ranyeski, koje zdola podpiszani za terztinu od Gyellekovchanov poszechenu od Gospona Provisora Raszinskoga u podpunoma prieljeszem. Zverhu kojeh tak prieteh iztoga Gospona quieteram..."¹²⁵

Na karti iz 1779. godine koja prikazuje plan novog kanala koji se trebao kopati uz jedan dravski meandar, Đelekovec (Gyelekovecz) je kao naselja ucrtano u blizini starog toka rijeke Drave. U njegovoj su blizini Torchezc i Dernye.¹²⁶

Đelekovec (Gyelekovec) je sa susjednim naseljima Legrad, Otok (Attak), Selnica (Szelnica) i Torčec (Torchezc) ucrtan na karti Međimurja iz 1792. godine. Đelekovec je ucrtan uz stari dravski rukavac, tj. zapadno od njega.¹²⁷

Slični su sporovi 1800. godine izbili sa stanovnicima Imbriovca i Velikog Otoka zbog općinskih šuma i krčevina.¹²⁸ Novi problemi za Đelekovčane su nastali 1780. godine kada ih je poplavila rijeka Drava i nanijela im velike štete.¹²⁹ Izgleda da su Đelekovčani morali plaćati porezne obveze trgovištu Legrad jer je ono također 1780. godine uložilo žalbu na kmetove imanja Đelekovec, a o poreznoj obvezi podložnika dobra Đelekovec očitovala se Križevačka županija.¹³⁰ Iz iste je godine sačuvan izvještaj suca Križevačke županije u vezi stanovnika imanja Đelekovec koji nisu htjeli graditi stan za učitelja.¹³¹

Đelekovčani su krajem 18. stoljeća bili podvrgnuti raznim nepravdama zbog kojih su se žalili. Zbog toga je veliki sudac Križevačke županije sastavio 1786. godine posebnu komisiju.¹³² Te je godine izbio novi spor Đelekovčana sa Legradom, ali ovaj puta zbog ribolova.¹³³ Đelekovčani su se dobro organizirali te su u ožujku 1786. godine uspjeli dobiti bilježnika za općine Đelekovec, Torčec i Botovo.¹³⁴ Podložnici iz Botova i Đelekovca su od grčkih trgovaca kupili četiri lađe koje im je oduzela vojska pa su se u travnju 1786. godine žalili Križevačkoj županiji.¹³⁵

Zemljovid Križevačke županije iz جوزefinskog vremena (80-te godine 18. stoljeća) pokazuje okoliš Đelekovca. Susjedni Imbriovec (Jambrovce) je sa svih stra-

¹²⁵ HDA, Spisi obitelji Inkey, kut. 1.

¹²⁶ Országos Széchényi Könyvtár, TK 724.

¹²⁷ Országos Széchényi Könyvtár, TK 1048.

¹²⁸ HDA, KŽ, kut. 161, br. 14.

¹²⁹ HDA, KŽ, kut. 51, fasc. LXXVIII, br. 38.

¹³⁰ HDA, KŽ, kut. 51, fasc. LXXVIII, br. 128 i 129.

¹³¹ HDA, KŽ, kut. 40, fasc. LXXI, br. 52.

¹³² HDA, KŽ, kut. 79, fasc. I, br. 30.

¹³³ HDA, KŽ, kut. 80, fasc. XXX, br. 95.

¹³⁴ HDA, KŽ, kut. 81, fasc. V, br. 1.

¹³⁵ HDA, KŽ, kut. 82, fasc. VI, br. 5.

na bio okružen šumarcima dok su nešto veće šumske površine ucrtane sjeverno, južno i zapadno od sela, najmanje ih je bilo prema Đelekovcu.¹³⁶ Uz Imbriovec (zapadno, gdje je danas potok Segovina) tekao je potok Prudnica koji se jugoistočno od Imbriovca ulijevao u potok Rasinicu. Segovina je tekla sjeverno od Imbriovca i Zablatja, a južno od Maloga Otoka. U okolici Imbriovca nije zabilježen ni jedan naziv polja. Ucrtani su poljski putovi koji su povezivali Imbriovec sa susjednim selima Pustakovcem (jugozapadno), Zablatjem (sjeverozapadno), Malim Otokom (sjeveroistočno) i Đelekovcem (istočno). Uz puteve prema Đelekovcu i Malom Otoku bili su drvoredi. Iz ove karte se vidi i struktura naselja Imbriovec. Selo se pružalo u smjeru sjever-jug, a negdje na dvije trećine duljine ulice koja se pružala u tom smjeru nalazilo se spajanje sa manjom ulicom koja je vodila istočno, tj. u smjeru Đelekovca. Na križanju ovih ulica bila je ucrtana crkva. Veći dio kuća se pruža užim dijelom prema ulici, a tek nekoliko kuća se pruža dužim dijelom. Oko svih kuća ucrtane su okućnice koje su nešto šire na sjeveroistočnom dijelu sela gdje je ujedno najmanja koncentracija kuća.

Na istoj karti je ubilježeno selo Đelekovec. U okolici Đelekovca se jasno vidi da su procesi krčenja toliko napredovali da šumskih površina uopće nije bilo sjeverno, jugoistočno i istočno od sela. Najveća koncentracija šuma i šumaraka je zabilježena zapadno i jugozapadno. Kroz Đelekovec su prolazili važniji putovi prema Legradu (odnosno u odvoju kod mosta preko potoka Segovine sjeverno od Đelekovca i preko Velikog Otoka do Ludbrega), Torčecu i Botovu (prema županiji Šomođ) te Koprivnici. Južno od Đelekovca se potok Rasinica (danas: Rasenica) ulijeva u Gliboki, dok se potok Segovina koji je tekao sjeverno od Đelekovca ulijevao u Malu Dravicu koja predstavlja stari tok rijeke Drave. Mala Dravica je tekla od Legrada od sjevera prema jugu, uz najistočniju đelekovečku ulicu. Kod Đelekovca je tekao u obliku luka i skretao prema istoku gdje se ulijevao u rijeku Dravu. S lijeve strane Male Dravice (sjeveroistočno od Đelekovca) je ucrtan toponim Gradišće, s desne strane Male Dravice (sjeverozapadno od Đelekovca) nalazi se toponim Cirkvišće. Posebno je zanimljivo da se Gradišće nalazi vrlo blizu Cirkvišću, što očito nije slučajno. Uz sjeverni rub Đelekovca upisan je toponim Bezje, jugoistočno od Đelekovca je upisan toponim Pruvnica (Brunica), a južno od sela toponim Močvar (južno od Glibokog je ubilježen i naziv Tomanica). Oko sela je bila mreža poljskih putova od kojih je jedan povezivao selo. Uz zapadni rub sela bilo je seosko «gmanje» (Freithof). Po ovoj karti se vidi da su postojale

¹³⁶ Na imbriovečkom, a naročito na đelekovečkom području je u drugoj polovici 18. stoljeća bila iskčena glavina šumskih površina. Izgleda da je na nekim obližnjim vlastelinstvima bila drugačija situacija. Npr. «šume su još i sredinom XVIII stoljeća prekrivale gotovo polovicu površine ludbreškog vlastelinstva.», usp. J. Adamček, Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, str. 103.

dvije jezgre sela. Jedna je bila koncentrirana u zapadnom dijelu, a druga uz crkvu u istočnom dijelu sela. Glavna đelekovečka ulica je išla u smjeru istok-zapad te povezivala dvije spomenute jezgre naseljenosti. Gotovo sve kuće su bile okrenute prema ulici užim dijelom (tzv. «jedinke»), a oko svih kuća su se nalazile okućnice.¹³⁷ U novije vrijeme smo predložili da Đelekovec pripada tipu cestovno-gomilastog naselja.¹³⁸

Na karti Križevačke županije iz 1810. godine vidi se da je kroz Đelekovec prolazio veći put od Koprivnice do Legrada. U Đelekovcu se na njega spajao put prema Botovu i Zákányu. Iz izgleda Đelekovca se vidi da su upravo ti putevi utjecali na širenje sela uz njih. Uz blizini Đelekovca se nalazio teritorij Zaladske županije, a vidljivi su stari rukavci rijeke Drave istočno od naselja. U to je vrijeme potok Segovina tekao sjeverno, a potok Gliboki južno od Đelekovca. U blizini sela nigdje nisu ucrtane šumske površine. Za razliku od Đelekovca, u blizini Imbriovca bile su ucrtane šumske površine sjeverno i zapadno od sela. Imbriovec se nalazio izvan glavnih prometnih komunikacija.¹³⁹

U župnoj spomenici je zabilježeno da su se na rijeci Dravi početkom 19. stoljeća odvijali regulacijski radovi, tj. gradili su se novi kanali i nasipi («novi canali & aggeribus») te da su 1814. i 1827. godine zabilježene velike poplave oko Đelekovca, što je utjecalo na pogoršanje položaja slobodnjaka izazvanog promjenama u okolišu.¹⁴⁰

Umjesto zaključka možemo istknuti kako je postanak nasljednih slobodnjaka u Đelekovcu tijekom druge polovice 17. stoljeću uglavnom bio povezan s naseljavanjem. Zemaljski gospodari su im morali dati povoljniji položaj ne samo zbog potrebe za njihovom službom nego i stoga jer je stalno postojala mogućnost da u slučaju nezadovoljstvapobjegnu u susjedni Varaždinski generalat i ondje postanu krajišnici. Iako su pogranični slobodnjaci u Đelekovcu, kao i na drugim posjedima, imali važnu ulogu u organiziranju hrvatske zemaljske vojske, njihov će se položaj postupno pogoršati nakon pomicanja granice Osmanskog Carstva dalje na istok i jugoistok.

¹³⁷ Sekcija 16, M. Valentić, I. Horbec, I. Jukić (prir.), Križevačka županija, Hrvatska na tajnim zemljovcima 18. i 19. stoljeća, knj. 9, Zagreb 2005.

¹³⁸ H. Petrić, O tipovima seoskih naselja u varaždinskoj i koprivničkoj regiji, Ekonomska i ekohistorija, br. 2, Zagreb 2006., str. 98.

¹³⁹ Karta Križevačke županije iz 1810. godine, Križevačka županija, knj. 9, Zagreb 2005.

¹⁴⁰ ŽUĐ, Spomenica župe Đelekovec, rukopis.

SAŽETAK

O SOCIOEKONOMSKIM I EKOISTORIJSKIM PROMJENAMA NA POGRANIČNIM POSJEDIMA – NA PRIMJERU RANONOVOVJEKOVNOG SLOBODNJAČKOG SELA ĐELEKOVEC

Postanak nasljednih slobodnjaka na pograničnim posjedima u Križevačkoj županiji tijekom 17. stoljeća uglavnom je bio povezan s naseljavanjem, odnosno vlastelini su im morali dati povoljniji položaj jer je stalno postojala mogućnost da pobjegnu u susjednu Slavonsku krajinu (Varaždinski generalat) i ondje postanu krajišnici. Položaj slobodnjaka dobio je u nekim elementima već krajem 17. stoljeća javno-pravni karakter. Slobodnjaci su činili vojnu postrojbu svojeg vlastelina odnosno vlastelinstva (*banderium dominale*), a tako je bilo i sa slobodnjacima u Đelekovcu. Hrvatski je sabor za vrijeme ratova donosio odredbe da vlastelinstva na kojima postoje slobodnjaci daju u vojsku određeni broj slobodnjaka. Ti slobodnjaci sudjelovali su u ratu kao vlastelinska postrojba i pod zapovjedništvom časnika koje je odredio njihov vlastelin. Položaj slobodnjaka se u 18. stoljeću još više promijenio te je došlo do daljnjeg smanjenja njihovih izvornih povlastica. U radu je također obrađen odnos ljudi i okoliša u slobodnjačkom selu Đelekovcu.

Ključne riječi: Đelekovec; Križevačka županija; rani novi vijek; slobodnjaci; socioekonomska povijest; ekohistorija (povijest okoliša).

SUMMARY

ON SOCIO-ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL HISTORY CHANGES IN MILITARY FRONTIER'S ESTATES – CASE STUDY OF FREE TENANTS' VILLAGE OF DJELEKOVEC IN THE EARLY MODERN PERIOD

Križevci County during 17th century was mostly related to colonization and settlement of former serfs, as landlords were forced to give them a more favorable status, since they could easily flee to a neighboring Military Frontier of Slavonia (Varazdin Generalate), thus becoming Military Frontiersmen. By the end of 17th century, the status of free tenants (freemen) had some elements of public-legal character. In times of war, freemen of a certain landlord formed a military unit of the estate (*banderium dominale*), and the same applied to free tenants of Djelekovec. At times of war, the Croatian parliament would decree that estates with freemen would provide a certain number of soldiers from the freemen ranks. These freemen would go to war on their landlord's side as his army unit and commanded by a military commander designated by his landlord. During 18th century, free tenants were faced with further shrinking of their rights and decrease of their original liberties. The paper also deals with people and their environmental relationship in the free tenants' village of Djelekovec.

Key words: Djelekovec; Križevci County; early modern period; freemen; socio-economic history; environmental history.